

Filosofie & onderwijs

VERWONDERENDERWIJS

Alderik Visser en Fransiscus Kusters (red.)

ISVW UITGEVERS

VERWONDERENDERWIJS

FILOSOFIE & ONDERWIJS

Alderik Visser en Fransiscus I. Kusters (red.)

ISVW UITGEVERS

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD <i>Erno Eskens</i>	7
VERWONDERENDERWIJS EEN INLEIDING <i>Fransiscus I. Kusters en Alderik Visser</i>	13
FILOSOFIE ALS MOTOR EN COCKPIT HOE JE VAN JE SCHOOL EEN VLIEGTUIG MAAKT <i>Yoram Stein</i>	25
FILOSOFIE ALS TEGENGELUK SCEPSIS ALS FUNDAMENT VOOR FILOSOFIEONDERWIJS <i>Don Kwast</i>	35
HET VANZELFSPREKENDE VAN FILOSOFIEONDERWIJS NAAR EEN TAXONOMIE VAN FILOSOFISCHE DENKVAARDIGHEDEN <i>Frans van Dorp</i>	49
FILOSOFIE ALS TEGENGIF EN UITLAATKLEP OVER ONDERWIJS VOOR BURGERS VAN EEN DEMOCRATIE <i>Ine Raangs</i>	59
ONDERWIJS EN HET GEHEIM VAN MORGEN EEN PLEIDOOI VOOR BESCHIEDENHEID, CREATIVITEIT EN WELZIJN OP SCHOOL <i>Hubertus Bahorie</i>	65
GEEN GOEDE LES VOOR DE TOEKOMST DAS EXPERIMENT IN DE KLAS <i>Mirjam Jorink</i>	77

NIEUWE OGEN	81
DE NOODZAAK VAN HET LEREN VERWONDEREN <i>Tanja van Hummel</i>	
BILDUNG ALS IDEEAAL IN HET FILOSOFIEONDERWIJS	89
EEN UITWERKING AAN DE HAND VAN DRIE FILOSOFISCHE DEUGDEN <i>Martin Struik</i>	
AFSTAND EN OPSTAND	95
OVER DE WAARDE VAN FILOSOFIE EN/ALS GEESTESWETENSCHAP <i>Joan de Ruijter</i>	
TEGEN DE ONVERSCHILLIGHEID	101
OVER FILOSOFIE ALS MORELE DISCIPLINE <i>Desiree Berendsen</i>	
ODE AAN HET ONGEKENDE	107
PLEIDOOI VOOR SCHOONHEID EN VERWARRING <i>Marijne van Dam</i>	
FILOSOFEREN IS CREËREN	113
AANZET TOT EEN DELEUZIAANSE DIDACTIEK <i>Floris Velema</i>	
INZICHT EN GELUK DOOR FILOSOFIE?	119
DE WAARDE VAN EEN SPIEGEL VOOR GEEST EN HART <i>Frans Kusters</i>	
SPELEN MET GEDACHTEN	129
FILOSOFIE ALS KENNIS EN BASISVAARDIGHEID <i>Floor Rombout</i>	
VAN DOOD NAAR SPRINGLEVEND	137
FILOSOFIE ALS FUNDAMENTELE WETENSCHAP <i>Jaron Daniel Schoone</i>	

VAN BILDUNG NAAR ZUURDESEM	145
EEN RECEPT	
<i>Lieke Hendriks</i>	
VRIJHEID EN LEVENSVORM	153
OVER FILOSOFIE ALS FUNDAMENT VAN SCHOOL EN DE SAMENLEVING	
<i>Alderik Visser</i>	
OVER HET ETHOS VAN DE FILOSOFIE EN FILOSOFIE ALS ETHOS	161
EEN NAWOORD	
<i>Gert Biesta</i>	
LITERATUUR	165
APPENDIX INSTRUCTIE SCHRIJFWEEKEND FILOSOFIEDOCENTEN	169
NOTEN	173

VOORWOORD

Erno Eskens, uitgever en programmadirecteur ISVV

Filosofie is zo basaal voor het begrip van onszelf, onze cultuur en onze wereld dat dit vak op alle scholen en op alle niveaus onderwezen hoort te worden. Het is vreemd dat we jonge kinderen wel leren om te lezen, schrijven en rekenen, maar dat we hun niet leren om goed na te denken. Nog vreemder is het dat maar een paar honderd scholen in het voortgezet onderwijs filosofie in het curriculum hebben opgenomen. Alsof leren denken geen kernvak is, alsof het leerlingen sowieso wel komt aanwaaien, zonder gedegen training.

Zo is het natuurlijk niet. Cognitieve hygiëne vergt oefening en vereist onderhoud. Van nature zijn we namelijk slordig in onze oordeelsvorming. We zijn evolutionair toegerust om snel te beslissen. In een mum van tijd moeten we een globale afweging maken om te vluchten of te vechten. Van nature hebben we dus beslissingshaast. Dat is handig in de wildernis, maar in ons culturele bestaan hebben we eerder behoefte aan weloverwogen beslissingen, beslissingen waarbij alle argumenten en belangen zijn gewogen en waar een goed gesprek aan vooraf is gegaan, zodat iedereen de conclusie kan navolgen.

Filosofie remt beslissingshaast af. Zij vertraagt het denken, koestert de verwondering en herpakt de gedachten nog eens. Zo vormt het onze natuurlijke, onbereflecteerde vooroordelen om tot weloverwogen oordelen (die we vervolgens ook weer bevragen). Dit alles gebeurt in vaste, logische denkstappen, die juist door hun methodische karakter in principe voor iedereen na-

volgbaar zijn. Niet dat iedereen het altijd met elkaar eens is natuurlijk, maar filosofieonderwijs helpt je wel om de standpunten van anderen na te volgen. En dat is de eerste stap naar wederzijds begrip.

Wanneer filosofen filosofieonderwijs aanraden, dan heeft dat wellicht iets weg van die fameuze reclame: 'Wij van WC-eend adviseren WC-eend.' Maar ook niet filosofen wijzen op het belang van het vak. Je hoeft tegenwoordig maar een onderwijsrapport van de Onderwijsraad of het ministerie open te slaan en je treft allerlei opmerkingen aan over het belang van nadenken, van Bildung (de brede vorming waartoe filosofieonderwijs steeds de sleutel blijkt), van goede gesprekken en van *21st century skills*. Tot die 21e-eeuwse vaardigheden behoren zaken als mediavaardigheden, kritisch nadenken en samenwerking.

Filosoof Kees Boele heeft er in zijn boek *Onderwijsheid* op gewezen dat deze vaardigheden helemaal niet zo modern zijn. Je kunt beter van '4th century BC skills' spreken, stelt hij, en daar is iets voor te zeggen. Het woord 'kritisch' komt niet voor niets van het Griekse *krinein* en de filosofen van de klassieke oudheid hamerden al op het belang van goede gesprekken, op de uitwisseling van argumenten, op probleemoplossend denken, op de welwillende *scepsis*, kortom, op filosofische vaardigheden. Zelfs de 21e-eeuwse vaardigheid 'mediawijsheid' is niet zo nieuw als ze lijkt. Bij Plato vind je al allerlei discussies over de invoering van het nieuwe medium van zijn tijd: het schrift.

Uiteraard ontwikkelt de wereld zich razendsnel en moeten we daar bij stilstaan, maar het is goed om te beseffen dat het denken over nieuwigheden zich doorgaans beweegt in herkenbare denkpatronen die in de geschiedenis van de filosofie zijn vastgelegd. Het is handig als je daar kennis van hebt, want, zoals René Gude dat zo mooi placht te zeggen, 'je hoeft niet alles zelf te bedenken.'

Veel scholen voelen dat de tijd rijp is voor filosofieonderwijs, maar kunnen niet zomaar een nieuw vak in hun curriculum introduceren. Zij omarmen daarom het alternatief: Bildung. Sinds de verschijning van het boek *En denken! Bildung voor leraren*

van Gerard van Stralen en René Gude klinkt de roep om in alle bestaande schoolvakken wat ruimte te maken voor de brede, algemene, culturele en persoonlijke vorming. De Internationale School voor Wijsbegeerte (ISVW) staat, met de door studenten opgerichte Bildungsacademie in Amsterdam, in het centrum van deze beweging. We trainen docenten in bildung en we begeleiden allerlei scholen bij hun bildungstrajecten, van scholen in het primair onderwijs tot hogescholen en universiteiten bij hun professionalisering. Daarnaast maken we boeken over bildung en zelfs een scheurkalender. Maar laat ik hier nu eens een geheimpje verklappen. Bildung is ons paard van Troje, waarmee we ongemerkt filosofie de scholen in rijden. De focus op de brede, algemene en persoonlijke vorming maakt de geesten rijp voor de volgende stap: het verplicht maken van filosofieonderwijs op alle scholen en universiteiten – van de basisschool tot het volwassenenonderwijs. Die invoering van een verplicht vak zal heus niet eenvoudig zijn (er zijn nog te weinig gekwalificeerde docenten, om maar eens iets te noemen), maar ik hoop dat we er stapsgewijs toch zullen komen. Een van de stappen die we kunnen zetten is om alle VO-leerlingen een keuzevak filosofie aan te bieden middels onderwijs dat deels digitaal wordt aangeboden en deels door een rondreizende ploeg docenten wordt verzorgd. Het zou ervoor kunnen zorgen dat het vak ook voor de kleinere scholen betaalbaar wordt.

Uiteindelijk hoort filosofie een verplicht vak te worden op alle scholen, bij voorkeur met een eigen vaste docent, omdat het nu eenmaal het dragende vak is van elk onderwijs. Dat is niet alleen een historisch feit – de natuurwetenschappen heetten vroeger niet voor niets ‘proefondervindelijke wijsbegeerte’ – het is ook een empirisch feit. filosofieonderwijs komt de prestaties in alle andere vakken aantoonbaar ten goede. Dat is ook logisch. Wie iets weet van de geschiedenis van het denken, ziet immers direct een rode draad in het literatuuronderwijs van de verschillende taallessen en kan de feitenbrij van de geschiedenislessen ook beter verwerken. Wie leert na te denken, kan dat in alle andere vakken toepassen. Wie leert argumenten te herkennen en

zich goed uit te drukken, kan dat in allerlei schrijfp opdrachten gebruiken. Wie de elementaire regels van de interpretatiekunde kent, kan allerlei teksten beter lezen en begrijpen. Natuurlijk kun je dit soort zaken ook met vallen en opstaan in het leven zelf leren, of via een toevallige leraar van een ander vak, maar het zou toch niet gek zijn om het standaard in het pakket te hebben.

Ik vermoed dat filosofieonderwijs ook een antwoord kan zijn op het aanzwellende koor van kritische geluiden van de leerlingen zelf. Onder hen is een muziekvideo van de Britse muzikant Boyinaband populair, een video met de omineuze titel *Don't Stay in School*. In zijn song legt Boyinaband uit wat hem allemaal *niet* is onderwezen in zijn schoolbestaan. Hij heeft geen EHBO gehad (toch tamelijk elementair), niet geleerd om een goede ouder te worden (terwijl we allemaal weten dat sociale problemen via de ouders worden overgedragen) en hij heeft geen les gehad over de wetten van zijn land. Geen les gehad over de wetten van het land, herhaalt hij nog maar eens. Intussen heeft hij wel allerlei feiten uit zijn hoofd geleerd die hij via zijn mobiele telefoon binnen enkele seconden had kunnen opzoeken.

Het succes van Boyinaband laat zien dat leerlingen heel goed doorhebben dat het onderwijs niet helemaal up-to-date is. Je leert prachtige dingen op school, maar je wordt ook geconfronteerd met zaken die ooit handig waren, maar nu hun nut hebben verloren. Zo leren kinderen op de basisschool alleen netjes te schrijven, maar vergeet men hen tienvingerig te leren typen. Menig ander onderwijstype bereidt leerlingen voor op beroepen die niet meer bestaan tegen de tijd dat ze van school komen.

Onderwijs moet voorbereiden op een wereld die er nog niet is, stelt Peter Sloterdijk in *En denken! Bildung voor leraren*. Ik denk dat hij daar gelijk in heeft. We horen leerlingen niet alleen voor te bereiden op het leven in de bestaande wereld, maar moeten ze ook trainen in de omgang met het onbekende. Filosofie is juist daar sterk in. Zij koestert de verwondering en probeert steeds naar de wereld te kijken alsof die helemaal nieuw en onbekend

is. Vanuit deze grondhouding helpt het vak de leerling (en de school) om creatief en flexibel te denken. Bovendien leert de filosofie om de verschillende verstandhoudingen die we met het onbekende hebben, te herkennen en waar nodig te bekritisieren. Dit klinkt misschien wat abstract, dus laat ik het en beetje concretiseren. Wie kennis heeft gemaakt met de basale normen- en waardenstelsels, wie weet wat logische dwaalwegen zijn, wie redeneringen herkent, wie begrijpt wat reductionisme is en doorheeft wat goede argumenten zijn en hoe je die communiceert, die kan zich gemakkelijker bewegen in de onbekende wereld van straks.

Maar misschien is al dit nut van filosofie niet eens het belangrijkste. Zelfs als filosofie geen enkel nut zou hebben, zou ik het aanprijzen; omdat het een verrijkende levenshouding met zich meebrengt; een levenskunst zo je wilt. We zijn niet alleen op deze wereld om iets nuttigs te leren, maar ook om ons vrijelijk te ontplooiën en te ontwikkelen. Ook daarom is filosofie van belang.

In dit boek beschrijven tal van filosofiedocenten wat hun onderwijs aan ontwikkeling van de leerling bijdraagt en aan de samenleving heeft te bieden. En dat is, zoals u zult begrijpen, heel veel. Het is ons dan ook een eer dat onze uitgeverij dit boek mag uitgeven. Ik dank alle auteurs en spreek de hoop uit dat dit boek als tweede paard van Troje gaat fungeren waarmee we filosofieonderwijs alle scholen inrijden.

Waarom hoort filosofie op elke school thuis? Omdat de wereld sterk verandert. Leerlingen redden het niet met lezen, schrijven en rekenen alleen. Ze moeten ook kunnen nadenken, zodat ze hun weg vinden in de 21e eeuw. Het schoolvak filosofie wint gestaag aan populariteit en in dit boek lezen we waarom. Verwondering, een gezonde scepsis en Bildung zijn de belangrijkste opbrengsten van een flinke dosis filosofie. In dit boek leggen zeventien filosofiedocenten uit hoe je het filosoferen kunt onderwijzen en wat hun onderwijs aan ontwikkeling van de leerling bijdraagt. Een vak dat verwondering, open vragen en zingeving in het hart heeft en niet bang is om kritisch te zijn en te blijven, kan veel betekenen voor het voortgezet onderwijs.

